

GOGA

Andrej Blatnik
Trg osvoboditve

Nihče noče biti nihče.

svetovni pregovor

Trg revolucije

Zborovanje je bilo napovedano za ob dveh popoldne. Prišel je kakih petnajst minut prej in na trgu ni bilo skoraj nikogar. Organizatorji so zbegani begali z enega konca na drugega. Odrski delavci so se vprašujoče spogledovali: tak oder, tako močno ozvočenje – za nekaj deset ljudi?

Darko je tekel mimo njega, oziral se je naokrog, kot da bi pomagalo, če vsak trenutek preverja, ali morda kdo vendarle še prihaja, da vseh teh kablov niso vlekli zaman. Za nekaj deset ljudi, a to je bilo premalo. Zaman. Prestregel je njegov vprašujoči pogled in razširil roke. *Svoje sem naredil, več ne morem*, je sporočal. Videti je bilo, da sta oba enako presenečena. Toliko vznemirjenja je bilo v preteklih dneh, toliko ljudi je govorilo, da bi bilo treba nekaj narediti, zdaj pa so vsi ostali doma! Tako res ne moreš spreminjati sveta. Še svoje ulice ne.

Potem se je začelo. Z vseh stranskih ulic so začele pritekati reke ljudi. Z leve, z desne, od vsepovsod. Nezaustavljivo. Hipiji, pankerji, študentje, klošarji, poslovneži, delavci, profesorji, kmetje. Vsi. V nekaj minutah je bil trg poln do zadnjega kotička. Popolni neznanci so si kimali in se pozdravljali. Skupaj smo, so si sporočali brez besed. Nismo sami. Veliko nas je, in še prihajajo. Še več nas bo.

Začelo se je tudi na odru. Kitare so brnele. Pankrti, bend iz delavskih Most, ki je pred pol leta nehal igrati, se je znova zbral posebej za to priložnost. Pero je z odra zavpil, da ne gre za politiko, da hočejo nazaj svoje prijatelje iz nogometne ekipe, ki so zdaj v vojaških zaporih. Intimno je politično. Politično je intimno. Sreče človeku ne more dati niti država niti sistem niti politična stranka – lahko pa mu jo vzame.

Tisti daljni časi

Pankrti so nastali več kot deset let prej, prvi koncert so odigrali v telovadnici predmestne gimnazije. Šole, na katero tisti, ki so bili predvideni za prihodnje stebre družbe, niso hodili. Pa vendar, ali prav zato, se je marsikaj začelo tam.

Bil je med morda dvestotimi poslušalci tega koncerta; kasneje jih je nekaj tisoč trdilo, da so bili tam. Da so bili zraven. Pa jih ni bilo. Takrat ne. Prišli so kasneje. Kot zmeraj, ko se začne kaj velikega – vsi pravijo, da so bili zraven od začetka.

Odzval se je na z roko napisan plakat pred hišo. Nekatera dekleta so, ne sluteč, kaj jih čaka, uredila svojo podobo tako, kot da gre za enega od številnih plesov. Bil je čas zapovedane pozabe resničnosti z disko vižami *Night Fever*, *You Should be Dancing*, *Stayin' Alive* ... A v moščanski telovadnici je bilo drugače. Med bandom in publiko so bile po tleh položene telovadne blazine, Pero se je metal po njih in spet vstajal. Za uvod je vrgel čevelj v glavo glavnemu

glasbenemu kritiku, ki je kasneje opustil rokenrol in se posvetil mirnejšemu življenju, vzgoji rož in reji oslov. Kje drugje bi bilo že to dovolj, da bi se začel pretep, a vzdušje na koncertu je bilo dobro. Živo, prijateljsko, zafrkantsko. Nihče, niti ekipa na odru, ni slutil, da se je začela zgodba, ki bo trajala desetletja.

Ko je izšla prva mala plošča, je vodilni dvorni disident priporočil 'to morate preslišati' in zaključil, da je pank 'zanimiv in relativno tragičen anti-glasbeni pojav'. Prodajala se je z višjo stopnjo davka na promet proizvodov, s tako imenovanim davkom na šund, kakor se je hitro poimenoval neki drugi podobno drugačen bend. Predsednik ustrezne komisije je duhovito pripomnil, da se je tako zgodilo zato, ker so mu rekli, da so pri panku glavna besedila, on pa pevčevega momljanja ni mogel prav nič razumeti.

Tisti daljni časi. Zdelo se je, da se glasba prilega, a kaj potem, še nekajkrat bomo poskočili, potem pa bo vse ostalo, kot je bilo. *Mi smo na liniji, nič se ne more spremeniti.*

In vendar se je vse spreminjalo, dan za dnem, in vse hitreje. Štirideset let kasneje, tri desetletja po samoukinjavi, so Pankrti, skoraj isti, le letom primerno patinirani, zapeli nov komad *To ni več Slovenija*. Ledeniki se topijo zato, ker so nas tajkuni okradli, je bil njegov kratek povzetek. Vse je povezano. Trg je postal globalen. Metuljeva krila na Kitajskem, netopirjeva krila na Kitajskem, vse pride k vsakemu na dom. Kar si naročil, to dobiš, vse ima svojo ceno, za vse boš plačal.

A prvi koncert je bil več kot deset let prej, preden so Pankrti, prvič na novo zbrani, kar se bo potem redno

ponavljalo, stali na odru parka Zvezda, kot je trgu med menjavanji imen rekla ljudska govornica. Bil je v tistih daljnih časih, ko se je še zdelo, da ne smeš zamuditi ničesar, sicer boš zamudil vse. Ob nedeljah zvečer poslušanje Radia Študent, kjer Darko predstavlja novo glasbo, kako naj zamudiš, če pa se oddaja imenuje *Bodi tukaj zdaj* ali *Rock fronta*, hočeš biti tam, na fronti, na prvi črti, kako naj zamudiš, če pa lahko tako preslišiš kak odličen nov komad, kak odličen nov bend, ki dobro zveni in ima celo kaj povedati? In ob petkih je bilo takrat nujno oditi v menzo študentskega naselja, tam se je dogajalo v živo. Ne stanje v vrsti za obroke socialističnega okusa kakor čez dan, treba je bilo priti zvečer, ko so začele brneti kitare bendov s čudnimi imeni, Klinska pomora, Trobecove krušne peči, Termiti, Problemi, ko so prepoteni pevci brez majic pršili znoj in slino v skakajoče poslušalce v prvih vrstah.

Nekateri nastopajoči so se z leti preselili v zgodovino, drugi v osebne mitologije, nastopili so tudi taki, ki so sami sebe pozabili naslednji dan. Enim so med nastopi odklapljali elektriko, saj jih drugače ni bilo mogoče spraviti z odra, drugi so si v divjem skakanju in mahanju s kitarami kable iztikali sami. Izštekanji proti svoji volji! Mnoge najstnike so po koncu koncertov čakale še dolge pešpoti do doma, med katerimi so v tišini noči lahko podoživljali in premišljevali slišano. Se vračali nazaj, na tiste minute energije, ki so pršele z odra med občinstvo in spet nazaj. In spet nazaj.

Tisti daljni časi, ko sta si bila glasbenik in poslušalec tako blizu, ko so ju povezovali hrup, slina in znoj, ko se

je skakalo na oder in se metalo z njega, ko vmes ni bilo pregrad in varnostnikov, ki bi ločevali. Takrat si se v petek zvečer oblekel v takšna oblačila, da si jih lahko, kadar je postalo res divje, vrgel v smeti.

Tisti daljni časi, ko je bilo lahko zavreči marsikaj, a se je še zdelo, da moraš biti zraven, da ne smeš zavreči tega, da si zraven. Da moraš biti tukaj zdaj, da ne smeš zamuditi ničesar, sicer boš zamudil vse.

Pod skorjo

Pesnik je z odra govoril, kako vrani v mraku hropejo, da bodo pobili vse ptice, tudi tiste pod skorjo lobanje. Pesem je znal na pamet, poznali so jo številni v občinstvu in jo pozorno poslušali, takrat se je leposlovje množično bralo, težko je razložiti, zakaj, politologi pravijo, da zato, ker nismo imeli države, ekonomisti, da zato, ker ni bilo trga ali vsaj ničesar na njem, gospodarstveniki, da zato, ker ni bilo mogoče gospodariti po svoji volji, duhovščina, da zato, ker je bilo treba verovati na skrivaj – vsak ima svoje razloge, zakaj takrat, in še več razlogov, zakaj danes več ne.

Takrat se je poezija brala in čutila, a do tega dne je bila ta pesem daljna metafora, zdaj pa je zvenela zelo resnično. Govorilo se je, da vojska po kasarnah spi v bojni opremi, da čaka samo na ukaz, in prišli bodo na ulice. Govorilo se je, da obstajajo sezname z imeni tistih, po katere je treba najprej. In zmeraj je najprej treba po tiste, katerih zgled

bi potegnil v upor. Po tiste, ki lahko nagovorijo množice in jih množica posluša. Saj veste za kristalno noč, se je govorilo, potihoma, saj nisi nikdar vedel, ali ne sliši tudi kdo, ki bi povedal naprej, nepravim ušesom. In saj ste slišali za armensko rdečo nedeljo, po dolgih seznamih so v eni noči iz postelj zvlekli na stotine najvplivnejših in jih poslali v taborišča, da bi zaustavili njihovo nacionalno gibanje. Tudi pri nas so taki sezname, zagotovo so, ne more biti drugače, nikdar ni bilo drugače. Se ne bojite, da ste na njem in vas bodo zbudili sredi noči, ko pride tista noč? Ali pa se bojite, da vas ni na seznamu in se vas država potemtakem očitno ne boji?

Strah, vzajemne izmenjave strahu, to je močno vezivo. Tisti na oblasti se bojijo, da ne bodo več na oblasti in jih bo ljudstvo zmlelo. Tisti spodaj se bojijo, da jih bo zmlela oblast. Strah ni namišljen, jih že melje, počasi, dan za dnem. Previdno, da ne bi prišlo do tujih opazovalcev, v tuje časopise, da diplomati ne bi protestirali, da finančne poti ne bi presahnila, tujina se zmeraj nekako vmešava v notranje zadeve. Previdno, za zdaj. A tako ne more trajati; ko bo padlo, se marsikdo ne bo več pobral.

Z vsako besedo z odra se je strah bolj usipal in odločenost naraščala. Trg je bil poln. Neznani ljudje so kimali drug drugemu: na pravi poti smo. Na svoji poti. Končno.

Ni se prerival v prve vrste, kakor je počel na pankerskih koncertih v menzi študentskega naselja. Stal je zadaj in gledal. Tokrat ni bilo tako pomembno videti, kaj počnejo tisti na odru, pomembneje je bilo ujeti utrip vseh teh ljudi, ki so zapolnili Trg osvoboditve.

»To je bil včasih Trg revolucije,« je rekel starec, ki se je poleg njega naslanjal na palico.

»Še prej je bil Kongresni trg. Morda bo še kdaj,« je pripomnil vrstnik ob njem.

»Ko bo konec osvoboditve?«

Začela sta se hahljati, se spogledala in si zakrila usta.

Stopinje

»Ej, pazi, kam stopaš.«

Obrnil se je. Jezno ga je gledala neka punca.

Luštna.

Njeni modri semiš čevlji so bili pohojeni.

»Sori. Nisem gledal.«

»Seveda nisi gledal. Kdo zna gledat nazaj? Nihče. Zakaj bi kdo? Gleda se naprej. Vseeno pazi. To so moji modri semiš čevlji. Simbol moje individualnosti in vere v osebno svobodo.«

Uf. Velike besede. Je že čas za tako velike besede?

»Verjameš v osebno svobodo?«

»In v nič drugega.«

Me izziva? Provokatorka? Najbrž jih je v tej množici veliko, ki so prišli ovohavat, kaj kdo misli. Poslušaj, kako kdo govori.

»Pa pomaga? Jo imaš?«

»Če bi jo imela, mi ne bi bilo treba verjeti vanjo, kajne? Samo živel bi jo.«

»Uf. A ti študiraš filozofijo?«

»Daj no. To je običajna fraza. Za običajne ljudi. Gotovo mi ti lahko rečeš kaj boljšega.«

Gotovo me izziva.

»Rekel bi, pa me bo ta hrup preglasil.«

»Ej, to je hrup osvoboditve.«

»Če ti tako praviš. Ampak naporno pa je, ne?«

Dekle se je začudeno zazrlo vanj.

»Naporno? Mehkužec. Pa ne, da si Darja Divjakija na vohaes posnel in ga še zmeraj poslušáš? In seveda gledaš.«

»Darja koga?«

Prhnila je.

»Kje si ti odraščal? Vidim, da ti moram prinesť nekaj kaset.«

Stopila je korak nazaj in ga premerila s pogledom.

»Če jih seveda imaš kje vrtet. Sicer boš moral priti k meni.«

Kaj se dogaja? Okupacija v nekaj kratkih potezah?

Dario Diviacchi

Visok pritisk oziroma *Alta Pressione* se je začel konec leta 1979, MTV šele dve leti kasneje. Oddajo je v italijanščini predvajala Televizija Koper-Capodistria, segala je tudi onkraj tedaj trdne in resne meje. Leta 1981 se je prelevila v *Videomix* in se prelila prek cele Italije. Vrteli so se glasbeni videoposnetki, takrat nekaj povsem novega. Duran Duran

so postajali zvezde, ob njihovi glasbi so se na zaslonih v lesketajoči se svetlobi premikala lepa dolgonoga dekleta, posnetki počasi vrtečih se stropnih ventilatorjev v tropskih restavracijah so eksotiko prinesli celo prek železne zavese.

Vsak četrtek zvečer, ko se je to razkošje predvajalo v živo, vmes pa je Dario kaj povedal, so ulice opustele. Gledalci so klicali v studio in se pogovarjali s prijaznim voditeljem, v goste mu je prišel švedski – in zaradi smuči, na katerih je zmagoval, tudi malo slovenski – smučarski junak Ingemar Stenmark in zapel pesem *Waterloo*, s katero je švedska skupina ABBA leta 1974 zmagala na Evroviziji in stopila v ozvezdje slavnih.

Agnetha, Björn, Benny in Anni-Frid, v zmagovalnem času priročno povezani v dva para, so evrovizijski uspeh unovčili najbolje v zgodovini. Posrečilo se jim je, da niso utonili v običajni pasti in sčasoma postali najslabši posnemovalci samih sebe. Znali so se dostojanstveno starati. Sprva lahkotne popevčice so prehajale v mračnejše tone, ko sta se para začela razhajati. V besedila so se začele odkrito zapisovati želje (*dajte mi moškega po polnoči*), obup (*eden od naju je moral oditi in zdaj joka osamljen v postelji*), ugotavljanja konca (*ko je konec poletja in temni oblaki zakrijejo sonce, ne moreva kriviti nobenega od naju, saj sva rekla in naredila vse*) in priznanja (*sva malce ponošena, a ne ponižana in ne prestara za seks*).

Čeprav je bil Italijan, je Dario Diviacchi za nekatere postal najbolj priljubljen Slovenec. *Slovenec? Italijan?* Še leta so se razplamtevale debate po krčmah, češ da je Dario po očetu Istran, po materi Bric, to je nova nacionalnost

za nove čase, mešanica, bolje je tako, saj veste, kako se je končalo, ko so začeli tam nekje na severu ustvarjati čistejše rase? Dario Internazionale, tako bo bolje, dosti bolje. Sicer smo pa vsi Jugoslovani, a nismo, kdor še ni, bo pa še postal? Ne, tega ni rekel nihče, če bi bila krčma dovolj odročna, bi se lahko hitro stopili, preden bi prišla policija, bi že bilo, kar bi bilo. V kovačnicah bratstva in enotnosti je ogenj že davno ugasnil.

Leta 1986 se je iztekel tudi *Videomix*. Leto kasneje je izšla 57. številka Nove revije.

57

Nova revija ni nastala zlahka, prišla pa je po poti, ki se bo nekaj desetletij kasneje zdela skoraj idilična: nekaj razumnikov se je leta 1980 podpisalo pod predlog, da bi v imenu demokracije potrebovali novo revijo za mišljenje in pesništvo, najvišji politični organi so nekaj časa debatirali o tem vprašanju, kresala so se mnenja in navsezadnje je dve leti kasneje denar prišel. Zlati časi debat o mišljenju in pesništvu, še v najvišjih političnih krogih, bi rekel kak cinik.

Odločilna je bila 57. številka, z naslovom uvodnika opredeljena kot *Prispevki za slovenski nacionalni program*. Za izhodišče je bilo zapisano, da so se Slovenci v Jugoslaviji znašli v krizi, 'ki se kaže v posebni malodušnosti, v množičnem izseljevanju in v visokem količniku samomornosti'. Nobene razlike v bruto družbenem proizvodu

ni bilo omenjene, ta je v odcepitveni besednjak prišla kasneje. Bili so časi, ko se mislecem in pesnikom ni bilo treba utemeljevati skozi ekonomijo dodane vrednosti, upoštevanja vredne so bile tudi druge govorice. Osamosvojitve se je začela kot osamosvajanje duha, ne denarja.

Čeprav je Nova revija pisala o rečeh, ki so bile že dolgo v zraku, so na njenih straneh te komaj predstavljive zamisli iz oblakov sestopile na papir. Nastala je panika. Po vsej republiki so se sestajali politično organizirani in tolmačili drug drugemu, kaj piše v teh fotokopijah, ki so šle iz rok v roke, in kaj je s tem, kar piše, v resnici mišljeno. Brali so tudi tisti, ki sicer niso.

»A ti imaš tisto revijo?« ga je vprašal oče.

»Katero revijo?«

»Daj no. Saj veš, kaj mislim.«

Čez nekaj dni mu jo je prinesel nazaj. »Zanimivo,« je rekel.

»Kako se ti je zdelo?«

»Saj pravim.«

»Daj no. Povej kaj več.«

Oče se je nasmehnil.

»Nisem navajen povedati kaj več. To je za vas mlade.«

»Se pravi, da se strinjaš, da je treba povedati več.«

»Pravim tudi, da se boj časov, ko boš lahko povedal vse. Takrat morda nihče ne bo poslušal. Zdaj je drugače.«

Pokazal je proti stropu in mu pokimal. Pogovor je bil končan.

Mikrofon v zidu

Kdor se spomni osemdesetih, ni bil zraven, so se leta in desetletja hahljali rojeni v šestdesetih. A vendar so radi govorili o osemdesetih, času svoje mladosti, ki je, bolj ko se je oddaljeval, postajal vse bolj idealen. Govorili so o iztekanju časa marksističnega opija za ljudstvo (*dok je bilo Tita, bilo je i šita*, je pisalo na zidu nekega popularnega lokala, in *šit* je bil ljubkovalni izraz za hašiševo smolo) in pritekkanju občutka, da svet, v katerega so bili rojeni, razpada in da se novi iz te preobrazbe morda ne bo prikazal. Da je to – to. Vse, kar je mogoče. Da je treba uživati trenutke, preteklosti ni več, jutri je predaleč.

Tisti, rojeni prej, so verjeli drugače: da ni nič pozabljenega, da je vse zabeleženo, zapisano, dokumentirano. Da človek nikjer, niti doma, ne sme misliti preveč na glas, saj nikoli ne veš, kdo sliši, kaj misliš. V stanovanje zaprti pesnik, nekdanj minister in predsednik parlamenta, je po razkritju svojega strahu in poguma postal nehoteni upokojenec. Dve leti po vnovičnem izidu svojega vojnega dnevnika s hrepenenjskim naslovom *Tovarišija*, spominov amaterja med profesionalci, zaradi katerih je pri tovariših dokončno zapadel v nemilost, je pesem, v kateri je zapisal »moj molk je zgovornejši, v njem si obsojen na brezno resnice«, objavil v knjigi *Poročilo*. In poročil o njem ni manjkalo, desetine obveščevalcev so proizvajale tisoče strani dokumentov.

Jih je sploh kdo kdaj bral? Ali so ta poročila svoj namen dosegala že s tem, da so obstajala? Da se je vedelo, da obstajajo?

Modri semiš čevlji

»No, torej?«

»Torej – kaj?«

»Nisi mi odgovoril, če imaš kam vtaknit kaseto.«

Govori realno ali metaforično? Če metaforično, je hudo banalna.

»Ej, nisem jaz za ta pop.«

Prikimala je.

»Sem upala, da boš to rekel. Bravo.«

Stopila je bližje.

Kaj pa razdalja? Ne paziš več na svoj simbol individualnosti in osebne svobode?

Iz žepa je vzela beležko in kuli. Zalistala je in videl je, da je na drobno poččkana, med zapiske so se vrivale vinjete, občasni slapovi številčk, vlepljeni so bili izrezki iz časopisja.

Osebna zgodovina v enem zvezku?

Ko je dvakrat obrnila list in preverila, ali je res prazen, je nanj napisala številko in mu jo pokazala.

»Tu me najdeš.«

»Naj si cifro zapomnim na pamet?«

»To bi bilo lepo. Tako bi dokazal, da te res zanima!«

Ocenjujoče ga je gledala.

»Ampak ne vem, če ti lahko naložim tako težko preizkušnjo. Takoj na začetku, mislim.«

Odločno je iztrgala list in mu ga pomolila.

Moral bi gledati, koliko jih že manjka –

A ona to vsak dan dela?

Ali samo na posebne dni, kakršen je ta?

»Ni treba vzeti, če nočeš,« je rekla.

»Svoboda izbire?«

Prikimala je.

»Seveda. Zmeraj.«

»Zato smo tu, ne?«

»Tudi zato. Osebnostno je politično, politično pa osebno, take reči. Saj veš.«

»Zdaj vem, da res študiraš filozofijo.«

»Nimaš pojma.«

»In kaj naj naredim, da ga dobim?«

»Vzemi listek, ne? To je začetek.«

Vzel ga je in skrbno prepognil. Pomislil je, da ga je namenoma držala čisto na robu, da se njuni prsti ne bi mogli dotakniti – razen če bi se potrudil.

Če bi pokazal, da to delam nalašč.

»Kot sem rekla – moja številka. A ne čisto moja. Sem še neosamosvojena. Saj veš, da živim z očetom in mamo?«

»Kako naj to vem?«

»A ti nisem videti taka?«

»Kakšne ste videti take?«

»No – urejene. Pritajene. Tihe in plašne.«

»Aha, saj res. Pa si res taka, hvala, da si me opozorila.«

Zadovoljno je pokimala.

»Saj nisi tako izgubljen primerek, kot sem se bala. Če te človek popelje na pravo pot, znaš na njej vztrajati.«

»Me veseli, da imaš upanje vame.«

»Tudi mene. Pa saj veš, zakaj sem ti posebej povedala, da živim z očetom in mamom?«

»Da mi po ovinkih poveš, da še nisi poročena?«

Zakrohotala se je.

»Ti ga pa pihneš! Jaz, poročena? Nikoli. Res nimaš daru opazovanja. Nisi me videl, ko si me pohodil, in še zdaj me ne vidiš.«

Prijela ga je za roko.

Bo vzela listek s številko nazaj?

»Govorim ti zato, da ne boš takoj, ko me pokličeš, začel govoriti vsega, kar boš hotel povedati. Najprej preveri, če res govoriš z mano. In ne z mojo mamom.«

Odhodi, prihodi

Zborovanja je bilo konec. Gledal je za njo, ko je odhajala. Trg se je počasi začel prazniti. Ko se je izgubila med drugimi odhajajočimi, si je moral priznati, da ni prišel zaman.

Videti je bilo, da so ljudje, ki so hodili mimo njega, mislili enako. Neznanci so zadovoljno kimali drug drugemu.

Nismo prišli zaman. Tudi sprememba bo prišla. Morda še ne jutri. Vendar bo.

Pretrganja

Na tem trgu so se izmenjavala poimenovanja, vladarji in parade. Uredili so ga za kongres svete alianse, zveze proti francoski revoluciji. Vrhovi držav so se v mestu sestali leta 1821. Prišli so avstrijski cesar, ruski cesar, neapeljski kralj in drugi vladarji.

Park v obliki zvezde je župan Hradecky uredil tri leta kasneje, bil je prvi javni park v mestu. Kozmologi pravijo, da je bil vizionar, zvezda je že kazala nove čase, čez nekaj let je sveta aliansa razpadla.

Ko je na obisk podanikov prišel cesar Franc Jožef s cesarico, je bil trg najbolj okrašen. Potem se je nanj vse bolj naseljevalo slovensko tkivo. Slovenska matica je postala ključno domovanje slovenskim mislim in knjigam. Stavba Slovenske filharmonije je nadomestila stanovsko deželno gledališče, ki je pogorelo. Ostalo je v spominih, navsezadnje so tu prvič uprizorili *Županovo Micko*, mecen predstave je bil najbogatejši Kranjec, baron Žiga Zois.

A še zmeraj je bilo vse skupaj avstrijska monarhija. Velika parada je proslavljala stoletnico bitke pri Aspernu, zmago avstrijske vojne nad Napoleonovo. Spreminjalo se je počasi. V Deželnem dvorcu je do ustanovitve slovenske univerze zasedal kranjski deželni zbor.

Stavba Kazine je bila prostor razločevanja. V pritličju kavarna in biljard za slehernike, stanovanja za služinčad, prvo nadstropje samo za člane društva: velika biljardna

soba, dve jedilnici in kadilnici, dve čitalnici, dvorana za štiristo oseb. Članstvo v društvu je bilo namenjeno 'pospeševanju trgovine', izobrazbi v skladu z 'okusom našega časa' in 'za izobražene kroge primernim zabavam za dostojne ljudi'. Ti dostojni ljudje so bili ljubljanski Nemci, tam je bil tudi častniški klub. Slovenci so protestirali pred stavbo.

Kazina je bila dolgo dom izmenjujočega se vladajočega sloja. Po prvi vojni jo je nova vlada društvu odvzela in prevzela jo je Jugoslovanska demokratska stranka, v njej se je zbiralo liberalno slovensko meščanstvo. Med drugo vojno se je vanjo naselil sedež poveljstva italijanskega armadnega zbora, po italijanski kapitulaciji Nemci, po koncu vojne pa Ljudska skupščina Slovenije. Potem so zgradili novo poslopje za skupščino, parlament, državni zbor, Kazino pa so razdelili med plesalce, folkloriste, študente, arhivarje, zgodovinarje; mrgolenje na hodnikih je ponazarjalo, kako je nekdanje elitne prostore naselilo ljudstvo. Statiki so se spraševali, ali bodo podporni stebri zdržali tako preobrazbo.

29. oktobra 1918 je množici ob koncu vojne na trgu spregovoril župan Ivan Hribar. Ko se je začela naslednja vojna, mu je pri devetdesetih letih italijanska vojska, ki je zasedla mesto, spet ponudila županski položaj. Namesto tega se je zavil v jugoslovansko zastavo na mostu ustrelil in padel v Ljubljano. V poslovilnem pismu je citiral pesnika: *manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi*, in nadaljeval: *Zato se strnem z vesoljstvom, čigar neizmerljivo majhen delec sem.*

Meščani so zahajali v Elitni kino Matica v Slovenski filharmoniji. Filme je spremljal godalni kvintet, sedem let kasneje se jim je pridružil zvok. Kino je vodila Pavla Jesih, ki je mnogo let po smrti postala znamenita alpinistka, o njej so snemali filme in pisali drame, po vojni pa je bila na sodišču narodne časti obsojena na zaplembo premoženja. Preživljala se je kot oskrbnica v gorskih kočah in končala v revščini in osami. Zadnja želja, da njen pepel z vrha Špika vržejo v nebo, se ji je uresničila slaba štiri desetletja po smrti. Ko je umrla, sežiganje trupel ni bilo dovoljeno, saj krematorija v Sloveniji ni bilo. Ali obratno.

Trg je čakal nove prihode, nove oblastnike. Na njem so se izmenjavali avstrijski, italijanski, češki arhitekti. Na njem se je gradila in se za svojo podobo borila Srednja Evropa. Med vojnama ga je preuredil Plečnik. Leta 1940 so postavili spomenik kralju Aleksandru, ubitemu v atentatu šest let prej. Želel si je združeno Jugoslavijo in nacionalisti različnih narodov so se združili v skupni želji in ga na tujem ustrelili. Njegov sin kralj Peter II., ki je enajstleten kot-da-prevzel vladanje, je prišel na svečano odkritje spomenika. Bolje je videti očeta v bronu kot sploh ne. Zasajene hraste so posekali in jih zamenjali s platanami.

Naslednje leto so Italijani spomenik čez noč podrli in pretopili. Na trgu je nastopila Kraljeva opera iz Rima in zapel je legendarni Beniamino Gigli. Italijani so bili ponosni: poskrbeli smo za duhovno hrano visoke kulture, ki traja dolgo! Ker pa je vsakdanje hrane v mestu zmanjkovalo, so park preorali in na vojnih njivah gojili zelenjavo.

Visoko kulturo je spodkopavalo preživetje iz dneva v dan, začeli so kopati zaklonišča.

Na dan osvoboditve je na trg prikorakala partizanska vojska in še isti mesec je z balkona Univerze spregovoril Maršal. Govoril je vzneseno in obračunaval z vsemi, ki bi dvomili o njem in o njegovi viziji. *Roka pravice, roka maščevalka našega ljudstva je že dosegla ogromno večino, a samo manjšemu delu izdajalcev se je posrečilo pobegniti pod okrilje pokroviteljev izven naše dežele. Ta manjšina ne bo nikdar več gledala divnih planin, naših cvetočih polj. Če bi se to vendarle zgodilo, bo to trajalo zelo kratek čas.* Deževalo je. Množica je bila blažena.

Sidro so na trg postavili, ko sta Primorje in Istra uradno postala del Slovenije. Dokaz, da so tudi Slovenci pomorci, je prispevala med vojno potopljena italijanska ladja Rex, Kralj. Sidro je združevalo – v času brez mobilnih telefonov so se ljudje za srečanje dogovarjali pred pošto, pod Prešernom ali pri sidru.

Konec šestdesetih so protestirali študentje. Konec osemdesetih vsi, ki so imeli čas, vsi, ki se jim ni mudilo na razprodaje. *Naredte revolucijo, naredte revolucijo! Sam dejte jo brez mene, jest nimam cajta dons!* se je iz priložnostnih revolucionarjev norčeval bend Kuzle. Svoje so godli tudi Ljubljanski psi in Bulldogi. Veliko pasjih skupin, morda v spomin na tisti verz, da ima gladko pot skozi življenje samo zvest pes.

Na trgu je Tone Pavček prebral Majniško deklaracijo, *da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda* in ta bo *lahko utemeljena le na spoštovanju človekovih pravic*

in svoboščin, demokraciji, ki vključuje politični pluralizem, družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije. Ljudje so ploskali.

Nova in nova zborovanja, nove in nove slovesnosti. Ameriški predsednik Clinton se je na trgu na kratko pokazal konec tisočletja. Zavzel se je za prihodnost Evrope brez meja, za združeno in demokratično Evropo. Amerika bo pomagala. Ljudje so ploskali. Deževalo je.

Potem se je zdelo, da se trg umirja. Postal je veliko parkirišče, občasno zaprto za velike dogodke. Kasneje se je parkirišče pomaknilo pod zemljo. Trg je gostil knjižne sejme, ciljne črte maratonov, odbojko na mivki. Vse drugačno, vse enakopravno. Demonstracije in proslave so se preselile na sosednji trg, pred državni zbor. Ta je iz Trga revolucije postal Trg republike. Tudi tega so občasno zaprli pred sleherniki, za proslave ali proti demonstracijam.

Gradilo se je in podiralo. Vladarji so se menjavali in trgov spreminjali imena.

Kužno znamenje, ki so ga na trg prenesli po velikem potresu, še stoji. Izvirnik so premaknili v muzej, a na trgu je natančna kopija. Skoraj enako. Prilagoditi se je treba, sprejeti resničnost: izvirniki se razkrajajo, kopije zdržijo. Kužno znamenje čaka.

Nikamor se ne mudi. Kuga zmeraj pride.

Zlaganje

»Kako je bilo?« je rekel oče takoj, ko je stopil skozi vrata.

»Kaj?«

Oče je zložil časopis in mu pomignil, naj prisede.

»Ne delaj se trapastega. Saj veš, da vem, da nisi trapast. Saj veš, kaj te sprašujem. Saj vem, kje si bil.«

»Ja no ... V redu.«

»Mi je všeč, da si previden. Ampak zdaj ni treba. Koliko vas je bilo?«

»Polno. Bilo je polno.«

Oče je vstal in mu pomignil, naj vstane še on.

»Hočeš reči, da je bil trg poln.«

»Več kot to. Ne samo trg. Tudi stranske ulice.«

»Aha. Pridi, greva v klet krompir zlagat.«

Ko je to rekel, je odprl zadnja vrata in mu pomignil, naj stopi za njim. S terase je pobral stol, pokimal in počakal, da mu je sin sledil. Potem je vrata tiho zaprl in stol odnesel nekaj korakov proč, na vrt. Pogledal je, kaj počnejo sosedje. Bilo je tiho. Soseđa se ni pogovarjala s sinom, ki ga ni imela. Sosed ni brusil kovinske ograje, kakor vsak teden dvakrat. Nikjer nikogar.

»Sedi blizu mene,« je tiho rekel.

Pa kaj je zdaj to, oče, se bova zmenila, koga bova ubila?

»Sem mislil, da bi se šel najprej stuširat.«

Oče je nestrpno odkimal.

»To lahko počaka. Povej mi –«

Govoril je še tišje, komaj razločno.

»– je kdo omenjal samostojno Slovenijo?«

»Mislim, da ne. Se ne spomnim.«

Oče ga je prijel za koleno.

Fotr! Kdaj si se me zadnjič dotaknil?

Enkrat pred osnovno šolo, se mi zdi.

Kaj se dogaja?

»To bi si menda zapomnil, kajne?« je počasi rekel.

»Pa dobro, kaj je zdaj? Delaš za tajne službe, da me tako zaslišuješ?«

Odkimal je.

»Morda tajne službe delajo zame. Oziroma – na meni.«

»Pa daj no, stari. Saj nisi taka figura.«

Oče se je zarežal.

»Ni važno, kakšna figura si. Morajo izpolnit plane. Upravičit proračune.«

»Pa zakaj bi to počeli ravno s tabo?«

»Saj ne vem. Če to res počnejo. Ampak tudi ne vem, da ne počnejo. Tega ne moreš vedeti. Vem pa, da poznam ljudi. Različne ljudi. To je problem. Ni jasne črte. Pri nas je bil marsikdo. Tisti, ki so za stare čase, in tisti, ki so za drugačne čase. In kdor to spremlja, težko presodi, za kakšne čase sem jaz. Zato je bolje biti previden.«

»In za kakšne čase si?«

Oče je skomignil.

»Za mirne čase.«

»Pa saj za to smo vsi.«

Oče je segel v travo, izpulil travno bilko in jo začel žvečiti.

»Posrečen okus,« je rekel. »Od časa do časa slišim, da kdo reče, da bomo jedli travo, če se zgodi to ali ono. Morda bi pa šlo.«

Nato se je nagnil k njemu.

»Seveda si vsi želimo mirne čase, samo predstavljamo si jih zelo različno. In ob teh različnih predstavah se znajo ljudje vznemiriti.«

»No, danes je bilo vse mirno.«

»Danes je bilo prvič. Ko se začne kotaliti, postaja vse večje. In vse bolj neustavljivo.«

»In kaj se zgodi potem?«

»To je pravo vprašanje. Bomo videli. Ampak nekaj je že jasno. Presenečen boš. Jaz tudi. In tudi vsi drugi. Karkoli že se bo zgodilo. In kotali se že.«

Izpljunil je travno bilko.

»No, greva nazaj. Mislim, da sva krompir že zložila.«
Krompir?

Aja, v kleti. Tja sva šla.

»Ej, zakaj se ene stvari lahko pove v kuhinji, drugih pa ne?«

»Kaj hočeš reči?«

»V kuhinji si me spraševal, če sem bil tam, pa kako je bilo.«

Oče je vstal, stopil čisto do njega in ga gledal.

Toliko bližine kar naenkrat. Kaj se spreminja?

Sklonil se je k njemu in spregovoril tiho in počasi.

»Če bi to postalo problem, se lahko izgovarjamo, da si mlad in te pač zanese. Sploh pa vas je bilo preveč, da bi

postalo problem. Tako veliki ti proračuni vseeno niso, da bi lahko vsak, ki je bil tam, postal problem. Ampak –«

Premolknil je.

»Ampak?«

»Ampak mogoče bo to, da si bil tam, postalo ne problem, ampak zasluga. In potem je dobro, da je to nekje zabeleženo.«

Pomignil mu je, naj vzame stol in stopi za njim.

Ko sta prišla nazaj v kuhinjo, je oče spregovoril kot običajno, morda za odtenek glasneje:

»Ne pozabi, kaj sem ti rekel: če so preveč stisnjeni, se med njimi širi gniloba.«

O čem zdaj govori?

Saj res, o krompirju.

»Mogoče bi pomagale večje gajbice?«

»Ne gre za gajbice. Gre za to, kako zлагаš.«

Preverjanje

Dolgo je zvonilo, potem se je slušalka le dvignila.

»Prosim?«

Je to ona?

Glas je bil starejši, mirnejši.

Najbrž njena mama.

»Dober dan.«

»Dober dan. Želite?«

Ni mi povedala, kako ji je ime.

»Bi lahko govoril z ... vašo hčerko, če se ne motim?«

Gospa na drugi strani se je začela hehetati.

»Vam ni povedala, kako ji je ime? Ja, to je ona.«

In potem, malce bolj mirno: »Grem pogledat, če se gospa že vstali.«

Že? Ura je tri popoldan!

Saj včeraj ni bilo nobenega koncerta.

V daljavi je slišal: »Nekdo te želi.« In nekaj mrmranja, ki se je bližalo slušalki.

»Prosim.« Ta glas je bil drugačen, pa vendar podoben.

»Jaz sem.«

»Me veseli. Ampak kdo je ta jaz? Se sprašujem samo jaz ali tudi ta jaz?«

Ni dvoma, to je ona.

Tudi jaz se nisem predstavil.

Izenačenje.

»Jaz, ki sem ti zadnjič pohodil čevlje.«

»No, to malo zmanjša število možnosti. Ne pa povsem. Nisi edini, veš. Veliko vas je.«

Bruhnila je v krohot.

»Ej, ne mi nasest! Kako bi te pozabila! To si ti, ki hrepeniš po Darju Divjakiju!«

»Glede tega nisem prepričan. Si mi pa dala številko, naj te pokličem. O tem sem pa prepričan. Imam materialni dokaz.«

»Si spal z mojim listkom pod blazino? Lepo. Taki fantje so mi všeč.«

»Hm. Se temu reče narcisizem?«

»Ne, fetišizem.«